

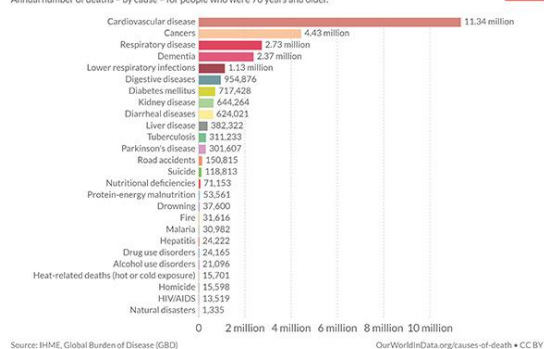
הנגיף שלא חלם להיות מפורסם. על הפסיכולוגיה של הקורונה (2019)
 אהוד הלר, 23 מרץ 2020.

ברברה טוכמן, היסטוריונית זוכת שני פרסי פוליצר ומהסופרות המוערכות במאה ה-20, טבעה את חותמה בחוק: "העובדה שאירוע מצער מדווח, מכפילה את המשמעות המיוחסת לו פי חמישה עד עשרה (או כל מספר אחר שהקורא מעוניין לתת)".

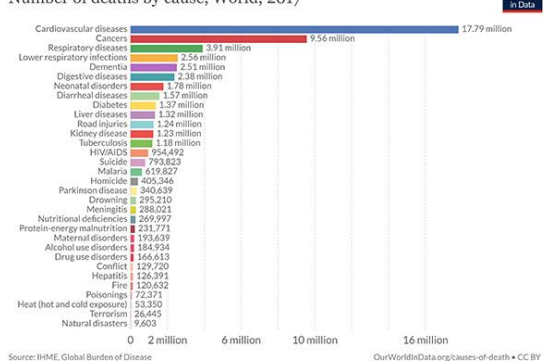
אני אוטיסט, בתור שכזה אני מתאפיין בתפקודים ניהוליים "קרים" טובים יותר מאלו ה"חמים". משמעות הדבר הוא שאני מיטיב במשימות הדורשות מחקר ועיבוד נתונים אך נתון פחות להטיות קוגניטיביות שמקורן באמפטיה ומסרים חברתיים שיש בהם משום משטור לקבוצה ולנרטיב. מאפיין נוסף של היותי אוטיסט הוא החרדה משינויים בלתי צפויים ותגובות של אחרים ובעקבותיה רציונליזציה כניסיון תמידי לנסות ולהבין התנהגות אנושית על כל רבדיה - מדוע בני-אדם מתנהגים כפי שהם, האם ובאילו תנאים ניתן לחולל שינויים רצויים. כך, אני מקווה, אצליח לגרום לסביבה לחזור לשיווי משקל. לצד אוטיסטים רבים החשים כעת מבולבלים וללא כל מצפן כיצד עליהם לנהוג, חלקם מסתגרים בבתי הוריהם מפאת המצוקה וחלקם מנסים להיצמד להוראות כשגרה חלופית, חשובה עוד יותר המשימה לספק מידע אמין.

בעיצוב מבוסס פסיכולוגיה אנו מנסים לעצב התנהגות רצויה של אדם באמצעות עקרונות מתחום הנירולוגיה והכלכלה ההתנהגותית. כך למשל, אם מציבים מונה חשמל חכם במקום גלוי בבית המציג נתוני צריכה במדד כלכלי של מכשירים, אנו רואים כי המשתמשים משכילים להשתמש בהם בצורה חסכונית יותר.

Causes of deaths for people who were 70 years and older, World, 2017
 Annual number of deaths - by cause - for people who were 70 years and older.

Number of deaths by cause, World, 2017

בואו נעשה ניסוי. מדי שעה עגולה אתרי החדשות, הרשתות החברתיות ומשרד הבריאות יפרסמו נתוני תחלואה עבור מחלות נשימתיות (סיבוכים עקב התקררות, שפעת, אסטמה ועוד), כולל דמויות מפורסמות כמו שחקנים וחברי פרלמנט. ארגון הבריאות העולמי היה יוצא בהצהרה מבהילה כי בעקבות סיבוכים אלו, צפי תמותה שנתי עומד על 3.9 מיליון כאשר מתוכם אלו מעל גיל 70 מהווים 2.7 מיליון. ועכשיו לגילוי המדהים – אלו הם נתוני אמת. מה השתנה? שאין דיווחים, התרגלנו לתמותה ממחלות אלו עד כי אנו אידישים להם. אף ראש מדינה לא נחפז מדי השעה 9 בערב להוציא הודעה לאומה כמה חלו, כמה מתו, ושגם הם, כן, אפילו הם וקרוביהם, צפויים למרבה הצער לחלות. COVID-19 הוא מה

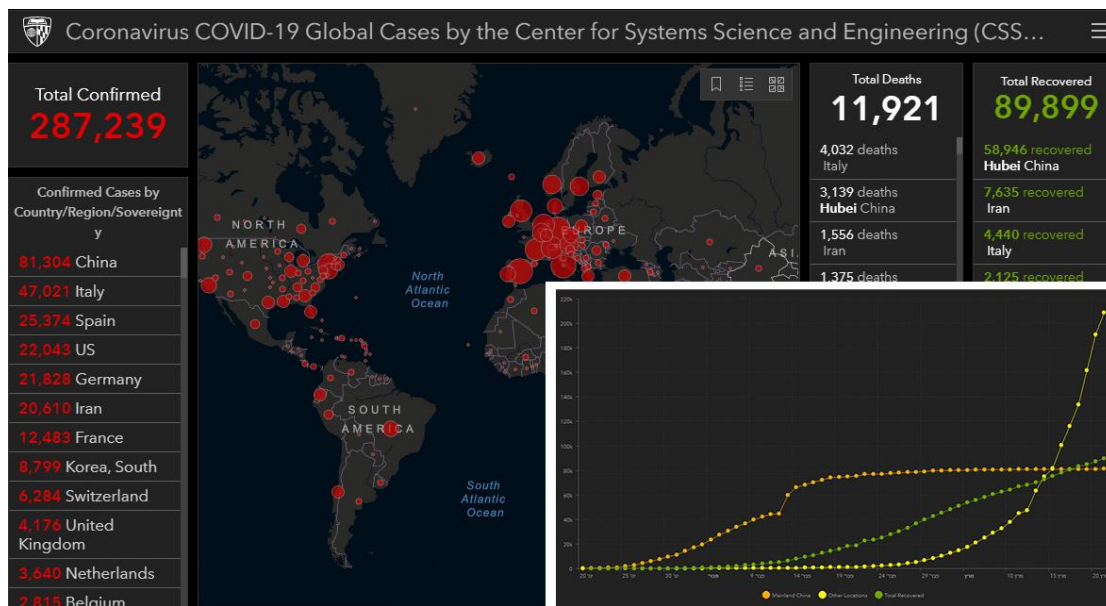
שמכונה Novel disease, טרם שמענו עליה ולכן גם לא התרגלנו אליה. אחותי ז"ל נהרגה בתאונת דרכים באוסטרליה, ביחד עם עוד 1.3 מיליון מדי שנה בעולם. כתבה צדדית דיווחה על כך. לא יותר.

[בהרצאתה האחרונה בכנס TED](#), אלנה שייך (Alanna Shaikh) מומחית בינלאומית למערכות בריאות ובעלת ניסיון רב בחקר מגפות ובפרט אבולה, טוענת כי מגפות הן בלתי נמנעות שכן לאדם ממשק רב מאוד עם בעלי חיים. טענה דומה השמיע גם פרופ' ג'ארד דיימונד, פיזיולוג ומחשובי האנתרופולוגים במאה ה-20 בספרו "[רובים, חיידיקים ופלדה: גורלותיהן של חברות אדם](#)". אלנה שייך טוענת כי סגר אינו אפקטיבי משום היותו שלילי ומעודד הסתרה והימלטות. פתרון בר-קיימא יחידי לשיטתה הוא שיפור מצבן של מערכות הבריאות לאור פערי האי-השוויון בין המדינות, וכן הידוק שיתוף הפעולה ביניהן.

ניהול אימה לעיצוב תודעה

ע ת כתיבת שורות אלו מוקדם עדיין לקבוע את הסכנה שמציבה בפני המין האנושי המחלה COVID-19 (Coronavirus Disease 2019 או בשמו המדעי של הנגיף SARS-CoV-2) אך כבר עתה ברור כי תמורות משמעותיות בהתפתחות ונגישות לאמצעי תקשורת המונים כמו גם במה שזכה לכינוי "הכפר הגלובלי", תורמים רבות לתופעת ההדבקה החברתית (Social contingency). בהמשך לטור "[אנחנו לא נכנעים לטרור, אנחנו יוצרים את הטרור!](#)", אטען כי באירוע הנוכחי, בשונה מקודמיו, מפעילות המדינות ובפרט ישראל, אסטרטגיית ניהול אימה (Terror Management Theory) מתוך מטרה לעצב התנהגות רצויה, ובפרט זו שעניינה "מודל בריאות של ניהול האימה" (TMHM, Terror Management Health Model). מודל זה, העוסק בהשפעתם של מחשבות מוות, מודעות ולא מודעות, על התנהגויות הקשורות לבריאות, מניח כי לאור איום על חיי הפרט, הוא יפעל כמיטב הבנתו ועל פי הנחיות על-מנת להסיר את האיום. המודל מבוסס על תאוריית PMT (Protection Motivation Theory) שפיתח הפסיכולוג קארל רוג'רס בשנת 1975. התאוריה מניחה כי עצמת הפעולה שינקוט הפרט כפועל יוצא מתפיסתו את חומרת האיום, סבירות קיומו, זמינות האמצעים העומדים לרשותו (מסוגלות עצמית לנהל מאבק) וסיכויי ההצלחה לשרוד.

מטרת המודל הוא לערער את יכולת קבלת ההחלטות של הפרט באופן בו מרחב התמריצים לקבלת החלטות שאינן תואמות את הארכיטקט הסמוי של הטקטיקות, מצטמצמות. זאת, תוך הפעלת אמצעים בעצימות משתנה, לעיתים מלווה הדבר במסרים סותרים מצד כלי תקשורת או גורמי סמכות, המונעים חזרה למצב שיווי משקל. הסבר לכך מובע בתאוריית ההסתגלות ההדונית (Hedonic Adaptation), השואבת מקורותיה ממכלול של נסיבות פסיכו-ביולוגיות קוגניטיביות וסוציולוגיות ועניינה בטענה כי הסתגלות לאירועי חיים שונים דומה להסתגלות חושית לגירויים סנסוריים. משמעות הדבר כי אושר הוא בר חלוף, או יחסי לשיטתו של כהנמן, כך שמתקיימת חזרה למצב של שיווי משקל ומצב זה מתקיים באותה מידה גם לאחר חוויה שלילית. אותן חוויות הדוניות משפיעות על קבלת החלטות ורווחה (ראו Bentham), דוגמת הרצון של הפרט לשמר את חייו ומידת מחויבותו (Engagement) לחייו וזאת, מתוך פרספקטיבה הסתגלותית על רכיבי האושר.

בתמונה שלעיל תפיסת מסך מתוך אתר אוניברסיטת ג'ון הופקינס המרכז בזמן אמת נתוני תחלואה על נגיף הקורונה (נכון לתאריך 21/3/2020 בשעה 19:22). ההטיות המובאות מן הנתונים הן כי המספרים אינם יחסיים תוך הימנעות מהשוואה למחלות קרובות והיעדר נתון המעיד על דפוסי תחלואה בשנים קודמות של אוכלוסייה נתונה (גיל, מוצא, קבוצת סיכון). כל עוד אין מרכזי מידע דומים לגורמי תחלואה אחרים, קשה מאוד לבצע השוואה ולקבל החלטות בהתאם למידת האיום האפשרי. ואכן, חלק ממדיניות TMHM היא הסתרה מכוונת של מידע שיש בו כדי להפחית ממידת הסכנה המיידית (בעגה המקצועית אנו מכנים זאת הטעיה אסטרטגית מכוונת). כך למשל, על-פי [נתוני מרכז המידע של משרד הבריאות האמריקאי](#) (NCBI), בשנת 2019 מתו בעולם כ-600 אלף איש מסיבוכים במערכת הנשימה שמקורם בנגיף השפעת, החולק סימפטומים ודרכי העברה עם נגיף הקורונה. [על-פי נתוני ה-CDC](#), בארה"ב בלבד חלו כ-35 מיליון. זאת ועוד, על-פי [מאמר באתר קופת חולים כללית](#), עד כה מרבית הנדבקים חווים תסמינים קלים בלבד ("הצטננות קלה") החולפים מעצמם ורק אם מדובר באדם שמערכת החיסון שלו מדוכאת מסיבה כלשהי, "עלול נגיף הקורונה לגרום למחלה רצינית וקשה יותר". פרופ' ערן בכרך, מומחה לוירולוגיה מולקולרית, מצוטט כי נגיף הקורונה, בשונה משפעת, גדול יחסית והגנום שלו בנוי ממוקטע אחד, מה שמפחית את יכולת ההשתנות שלו (מוטציות).

מה ניתן ללמוד ממגפת 1918

וגמא נוספת לשימוש באסטרטגית TMHM היא יצירת קשר באמצעות אזכור חלקי (Reference) לאירוע היסטורי משמעותי שיש בו כדי להעצים את גודל האירוע הנוכחי, תוך הסתמכות על כך שמרבית האוכלוסייה לא תטרח לעמוד על ההבדלים. כך, במקרה זה, רבים מזכירים את המגפה שהתרחשה בין השנים 1918-1920 ומכונה בטעות "השפעת הספרדית" (1N1H). בתוך שנה אחת מתו בין 50-100 מיליון בני-אדם בכל רחבי העולם (ראו [וידאו](#)), נתון שיש בו כדי להבהיל כל הולך על שתיים, ארבע וגם שש. ברם, מדובר היה במשפחת וירוסים תוקפנית במיוחד שתסמיניה היו יוצאי דופן בחומרתם – דלקת ריאות, הרעלת דם, הזיות, אבדן הכרה, שינוי גוון העור ועוד. שליש מאוכלוסיית העולם נדבקה ורבים מהחולים מתו בתוך ימים ואף שעות ספורות למן הופעת התסמינים.

"כל מדינה אומללה על-פי דרכה" כתב טולסטוי, ואכן, שימוש בטכניקה זו של צימוד רפוי (Loose coupling) במובן בו נוצר מסגור (Framing) הממסך פערים, אינו שמור רק לאירועי עבר כי אם השוואה למדינות אחרות. זאת, תוך הסתמכות על תופעת הבורות רציונאלית כפי שתיאר קנת' ארו (Kenneth Arrow), בה הפרט יוותר מרצון על השגת מידע חלופי לברירת המחדל. כך, השוואה זו מתעלמת ממשתנים דוגמת איכות מערכת הבריאות (ציבורית, מופרטת וכיו"ב), צורת שלטון (מרכזי, מחוזי וכיו"ב), אידיאולוגיות ושיטת ממשל (סמכותנות סינית אל מול העולם החופשי), מגמות גיאואסטרטגיות (משתנים גיאוגרפיים כמשאבים טבעיים ופריסת אוכלוסייה בראיה כלל אזורית ומשתני ביטחון לאומי) והשפעתם על נקודת הייחוס לאיזון בין שיקולי בריאות, כלכלה, חירויות ופוליטיקה. בשקף הבא נתבונן בפירמידת הגילאים (Population pyramid) של 6 מדינות הנבחרות המושפעות מנגיף הקורונה 2019. בהתבסס על [נתוני שיעור קטלניות של מחלות](#) (Case fatality rate, CFR) ממרכז המחקר CEBM של אוניברסיטת אוקספורד, הרי שמתחת לגיל 59 אחוזי הקטלניות של המחלה נמוכים משל מחלות רבות אחרות, אך מעל גיל 60 ובפרט מעל גיל 70, יש עליה חדה. במדינות דוגמת איטליה, בה יש הטיה מהותית של הפירמידה לטובת אוכלוסייה מבוגרת, המצב אומלל. אם כן, ישראל ניצבת במקום שונה מאוד בהשוואה לכל 5 המדינות הנבחרות.

סיכום

באזכור של מוות כדי לעורר את השומעים לדאגות במסווה של חמלה ודאגה לזולת אך שורשיהם בארכיטיפיים של יונג כאבטיפוס לתרבותיות ובה פחדים קמאיים מתובננים (שהוכנסו לתבנית). כבר בשנת 2019 פורסמה סדרה של מאמרים בישראל ובעולם המזהירים מפני המגפה הבאה אשר אותותיה המוקדמים היו רבים. בני-אדם נוטים להמעיט בחשיבותם של אירועים בלתי-צפויים ולראותם כפחות מפתיעים מאשר הם באמת היו כפי שטען פישוֹף (Fischhoff), ולכן נמנעים תהליכי למידה והסקת מסקנות. 100 שנה חלפו מאז המגפה הקשה האחרונה אך העולם לא השכיל להתכונן ולהשקיע את המשאבים הנדרשים, כשם שהוא כושל בטיפול במשבר האקלים אשר תוצאותיו אינן מייצרות עדיין תחושת איום. ונקודה אחרונה לסיום, שליטים ומנהיגים רבים בעולם מפעילים בעת זו או אחרת אסטרטגיות ניהול אימה, לאו דווקא בנסיבות מצילות חיים. חשוב להבין ועוד יותר לפקח כיצד מנגנונים אלו מופעלים, לאור ההשלכות מרחיקות הלכת על הפעילות הדמוקרטית והקלות בה האדם יאות לוותר על חירותו אל מול מה שנחזה עבורו כסכנה מוחשית ומיידית. מערכת חינוך חזקה ומערכת שלטונית יציבה הם הערובה לחוסן חברתי.